

А.О. ШПАЧУК,
студентка IV курсу
(Академія адвокатури України)
(Науковий керівник професор В.Г. Гончаренко)

ЕВТАНАЗІЯ: ПРАВОВІ ТА ЕТИЧНІ АСПЕКТИ

Ключові слова: *евтаназія, активна евтаназія, пасивна евтаназія, право на життя, право на смерть.*

Головним, фундаментальним правом людини, що посідає особливе місце серед особистих немайнових прав, які забезпечують природне існування фізичної особи, є право людини на життя. Міжнародні нормативно-правові акти, які гарантують права та свободи людини, а також Конституція України визнають право на життя невід'ємним правом кожної фізичної особи, покладаючи на державу обов'язок його захищати.

Поряд існує право фізичної особи розпоряджатися своїм життям, що в контексті права на життя вчені тлумачать як можливість піддавати його значному ризику і вирішувати питання про припинення життя [7, 240]. Саме з можливістю реалізації права на розпоряджання власним життям і юристів, і медиків, і суспільство загалом турбує проблема евтаназії.

Евтаназія (гр. «eu» – добре + «thanatos» – смерть) – умисні дії чи бездіяльність медичних працівників, які здійснюються ними за наявності письмово оформленого клопотання пацієнта, який перебуває у стані, коли усвідомлює значення своїх дій і може керувати ними, з дотриманням законодавчо встановлених умов, з метою припинення його фізичних, психологічних і моральних страждань, у результаті яких реалізується право на гідну смерть [1, 199].

Актуальність цієї проблеми обумовлюється як об'єктивними, так і суб'єктивними факторами. *Об'єктивною причиною* розгляду проблеми евтаназії є вічна проблема,

яка завжди приваблювала і приваблює пересічних громадян і науковців – це проблема життя та смерті, вірніше гідного життя та гідної смерті. Не менш важливим тут є питання: «Чи є життя найвищою цінністю людини?». Якщо так, то чи має право хто-небудь, крім неї, розпоряджатися цією цінністю? *Суб'єктивною причиною* виступають конкретні факти практичного застосування евтаназії легально і нелегально, у правовому і позаправовому просторах при невирішених корінних етичних, правових і філософських аспектах. Проблема осмислення права людини на легку добровільну смерть в історії філософської думки не нова. Про евтаназію як благо і для самого хворого, і для оточуючих говорили Сократ, Платон, стоїки, Ф. Бекон, З. Фрейд та ін. У сучасних публікаціях будь-яких наукових напрямів неодмінно присутня цитата Ф. Бекона, що обов'язок медика не тільки в тому, щоб відновлювати здоров'я, але і в тому, щоб пом'якшувати страждання, викликані хворобою, а якщо недуг визнано невиліковним, лікар повинен забезпечувати пацієнту легку і мирну кончину. Адже немає на світі блага більшого, ніж подібна евтаназія. Одночасно можна назвати і тих мислителів, які не поділяли цю точку зору, серед них Конфуцій, Піфагор, Аристотель, Епікур, Августин та інші. На противагу беконівській думці можна навести не менш яскраву конфуціанську, про те, що ми не можемо судити про смерть, коли не пізнали, що таке життя.

Декілька методологічних зауважень стосовно поняття евтаназія. По-перше, розрізняють примусову і добровільну її форму. **Примусова евтаназія** – це спричинення легкої, швидкої, штучної смерті хворій людині, але поза її волею, за приписом іншого суб'єкта, який несе або повинен нести відповідальність за прийняте рішення. **Добровільна евтаназія** – це спричинення легкої, швидкої штучної смерті хворій людині за її власним бажанням, коли вона цілком усвідомлює, що прийняла рішення про позбавлення себе життя. По-друге, залежно від характеру дій, спрямованих на здійснення евтаназії, розрізняють дві форми: активну і пасивну. **Активна евтаназія** – це проведення певних дій із прискорення смерті невиліковно хворої людини, згідно з її проханням, з метою позбавлення тяжких страждань. Активна евтаназія може бути здійснена також спільними діями лікаря і пацієнта (наприклад, хвора людина вживає певні лікарські засоби, призначені лікарем, які є необхідними для настання смерті). **Пасивна (негативна) евтаназія** – це незастосування засобів і невиконання лікарських маніпуляцій, які б підтримували певний час життя важко хворого пацієнта, за умови, що пацієнт висловив прохання не здійснювати медичне втручання [1, 199].

Також потрібно навести аргументи щодо прийнятності чи неприйнятності евтаназії.

У спробах етичного та юридичного обґрунтування прийнятності активної евтаназії було сформульоване поняття, що раніше не використовувалося: «право на смерть». Розбіжності поглядів коливаються від повного неприйняття активної евтаназії: ніколи, за жодних обставин вона не може бути морально дозволеною, – до прямо протилежної точки зору: активна евтаназія – благо, вона має бути не тільки дозволена, але її варто сприймати як порятунок від непотрібних страждань. Прихильники більш поміркованої точки зору пропонують внести уточнення й обмеження в кожну з крайнощів, а також опрацювати деталі, що сто-

суються контролю й забезпечення безпеки хворих.

Складність цієї проблеми полягає у неможливості відшукати якісь загальні наукові критерії стосовно її розв'язання, на підставі яких можна було б розрізнити, що є благом для людини, а що ні. Тому єдиним критерієм, на підставі якого маємо дійти висновку про те, що є корисним, бажаним для людини, є право, тобто її власний вибір.

Чи можна розглядати евтаназію як таку життєво необхідну потребу людини, яка могла б лягти в основу відповідного особистого немайнового права – права людини на евтаназію, закріпленого законом? Думаю, що так. Адже тут прямо реалізується принцип визнання людини, а значить і її думки, потреби, благополуччя найвищими соціальними цінностями.

З огляду на це варто погодитися з М.Н. Малєіною, яка, обґрунтовуючи позитивність евтаназії, вказує на те, що найвищою цінністю є реальне благополуччя людини. Не кожен має сили лежати паралізованим, обходитися без сторонньої допомоги, відчувати постійний та нестерпний біль; не у всіх однакове уявлення про якісні параметри життя [4, 58].

Застосування евтаназії відповідає одному із визначальних принципів існування права – принципу гуманізму. Як правильно сказав філософ Дж. Рейгелс, якщо хвора людина розуміє, що їй залишилися лічені дні й вона не може більше терпіти страшного болю, то активна евтаназія є гуманною, бо припиняє страждання хворого [10].

Незастосування евтаназії призводить до порушення інших прав і свобод невиліковно хворої людини, таких як право на свободу та право на повагу гідності.

А. Малиновський зазначає, що, відмовляючи людині у праві на смерть, держава і суспільство тим самим обмежує її у свободі [5, 54]. Така позиція заслуговує на підтримку, оскільки право на свободу є нічим іншим, як можливістю людини належати собі у часі та просторі, розпоряджатися со-

бою та визначати можливості задоволення своїх інтересів.

Коли ми говоримо про право померти гідно, по-людськи, то необхідно також зазначити, що право на гідну смерть має включати право на лікування за допомогою гуманних методів, які повинні спрямовуватись на те, щоб полегшити страждання і муки, допомогти померти спокійно, без зайвих зусиль.

Отже, право на евтаназію за своїм змістом і призначенням є особистим правом кожної фізичної особи, а тому держава не повинна позбавляти людину можливості його реалізувати. Держава і суспільство мають визнати це право не заради всіх, а заради тих небагатьох, які потребують його здійснення.

В Україні будь-яка форма евтаназії є забороненою, але для наукового дослідження такий закон не може мати вирішального значення, як і будь-який закон, бо взагалі прийняття нормативно-правових актів є результатом владних рішень, не завжди науково обґрунтованих. Як зазначає Р. Циппеліус, «лише той, хто вважає, що критичний підхід до державних законів взагалі не має сенсу чи непотрібний... може твердити, що для його правосвідомості питання справедливості не стоїть» [8, 76–77].

Тому будь-який закон спочатку варто співвіднести з ідеєю правової свободи і лише тоді його визнавати, якщо він не суперечить цій ідеї. Це проявляється в прагненні знову і знову піддавати сумніву правові рішення в ім'я справедливості [8, 76].

Одним із найважливіших прав, яке забезпечує саме фізичне існування людини як біологічної істоти, є право на життя, яке декларується ст. 27 Конституції України, в якій зазначено: «Кожна людина має невід'ємне право на життя» [3]. А ст. 3 Конституції України закріплює положення, згідно з яким людина, її життя та здоров'я, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Ці права та їх гарантії складають зміст і спрямованість діяльності держави. Ска-

сування та обмеження цих прав не допускається, за винятком випадків, що можуть тимчасово встановлюватися в умовах військового та надзвичайного стану. Оскільки право на життя гарантує недоторканність фізичного існування людини і, а тому не допускає розпорядження ним ким-небудь, окрім самої людини.

Стаття 52 Основ законодавства про охорону здоров'я України передбачає, що медичні працівники зобов'язані надавати допомогу у повному обсязі хворому, який знаходиться у критичному для життя стані. Пункт 2 ст. 52 забороняє пасивну евтаназію, а п. 3 ст. 52 забороняє й активну евтаназію, де зазначається, що медичним працівникам «забороняється здійснення евтаназії – навмисного прискорення смерті або умертвіння невиліковно хворого з метою припинення його страждань» [6].

Заборона евтаназії також передбачена ч. 4 ст. 281 ЦК України, де зазначається, що задоволення прохання фізичної особи про припинення її життя – забороняється [7].

Необхідно проаналізувати чи відповідають Конституції України положення про заборону активної і пасивної евтаназії в нашій країні. Варто зазначити, що в законодавстві України відсутнє чітке визначення активної та пасивної евтаназії. Тому виникає запитання: коли сам пацієнт відключає апарат штучного підтримання життя, або він самостійно вмикає апарат, який прискорює його смерть, то відповідно до українського законодавства в такій ситуації наявна евтаназія чи ні? Відповідь в українському законодавстві відсутня. Дійсно, якщо пацієнт самостійно відключає апарат штучного підтримання життя, то тут наявні дії лише самого пацієнта, але немає дій медичних працівників, а це і є можливість здійснення пасивної евтаназії, бо це не суперечить законодавству. Законодавством України не передбачено, що пацієнт, перед тим як вимкнути прилад штучного підтримання життя, має отримати дозвіл у медичного працівника, хоча таке положення, якби воно було передба-

чено, суперечило б Конституції України, в якій передбачено, що людина має право на життя, а не обов'язок.

Якщо здійснення пасивної евтаназії в деяких випадках не суперечить українському законодавству, то здійснення активної – заборонено. Адже для здійснення активної евтаназії все ж необхідні певні дії не лише самого хворого, але й інших осіб. Так, пацієнт, навіть якщо він фізично спроможний вимкнути спеціальний прилад, який прискорить його смерть, спочатку має отримати цей прилад, який мають надати інші особи (або медичні працівники), а це згідно з п. 3 ст. 52 Основ законодавства про охорону здоров'я України, а також ч. 4 ст. 281 ЦК України буде вважатися активною евтаназією. Але можна піддати сумніву, що така заборона є конституційною.

Так, можна погодитись із думкою Ю.А. Дмитрієва, що заборона евтаназії є неконституційним актом, який суперечить принципу забезпечення людської гідності (ст. 28 Конституції України передбачає, що кожен має право на повагу до його гідності). Ю.А. Дмитрієв зазначає, що «неможливо діяти виключно в інтересах хворого, який благає про смерть, відмовляючи йому в цьому. Очевидно, що питання про введення евтаназії, як і будь-яке інше етичне питання, повинні перш за все вирішити самі громадяни, а потім вже законодавець, як це і прийнято в більшості цивілізованих країнах світу» [2, 54–62].

На думку автора, право на пасивну евтаназію, як відмова від продовження підтримки свого життя, прямо витікає із права на життя, яке включає і право на смерть. Право на смерть витікає із права на життя, що у свою чергу є саме правом і має розумітися лише як право, яке хоча апіорі ми маємо, але в жодному разі не зобов'язані ним користуватися, – у цьому і полягає суть права. Саме із цього судження, яке у цьому випадку є засновком, завдяки якому можна дійти висновку стосовно доцільності чи на-

віль етичної коректності деяких вчених [5] порушувати питання про право на смерть, адже останнє не потребує додаткової аргументації, «зайвої» рефлексії або навіть дискусії, оскільки «право на смерть» не є проблемою, воно з необхідністю впливає з права на життя. Порушуючи питання або надаючи навіть відтінок проблемності цьому положенню (про право на смерть), ми, без сумніву, повинні робити те саме і щодо права на життя. Але чи виникає тут якась проблемність? Очевидно, право – це те, чим людина може користуватися, але може і відмовитися, бо саме тому, що людина може відмовитися, – це і є право; в іншому випадку мова йтиме не про право, а про обов'язок.

Підсумовуючи, варто все ж визнати, що проблема евтаназії – насамперед проблема етична, і від її розв'язання залежить доля багатьох безнадійно хворих людей, які останні роки перебувають у лікарнях, фізичний стан яких діагностується як проміжний – між життям та смертю, а психічний стан – безпорадність, стан глибокого відчаю; ці люди позбавлені вибору, вони законом приречені на повільну і болісну смерть, однак це суперечить загальним принципам права – справедливості та гуманності.

У цілому питання про етичну припустимість евтаназії ще далеке від свого розв'язання у зв'язку з відсутністю прийнятного біосоціального визначення життя. Головним питанням є: що таке життя людини, чи має воно вищу цінність, чи вищою цінністю є відсутність страждань? Якщо відповідь на запитання, що таке життя, буде суто біологічною («життя є форма існування білкових тіл»), то не вирішуються соціальні і моральні проблеми, якщо суто соціологічною («життя людини є діяльність на благо суспільства»), то не вирішуються біологічні і моральні проблеми.

Список літератури:

1. *Ворона В.А.* Право на евтаназію як складова права людини на життя / В.А. Ворона // *Право України.* – 2010. – № 5. – С. 199–205.
2. *Дмитриев Ю.А.* Право человека на достойную жизнь как конституционно-правовая категория / Ю.А. Дмитриев // *Конституционный строй России.* – М., 1996. – Вып. III. – С. 54–62.
3. Конституція України (із змінами і доповненнями, внесеними Законом України від 8 грудня 2004 р.). – К., 2006. – 64 с.
4. *Малеина М.Н.* О праве на жизнь / М.Н. Малеина // *Советское государство и право.* – 1992. – № 2.
5. *Малиновский А.* Имеет ли человек право на смерть? / А. Малиновский // *Российская юстиция.* – 2002. – № 8.
6. Основи законодавства України про охорону здоров'я від 19 листопада 1992 р. // *Відомості Верховної Ради України.* – 1993. – № 4. – Ст. 26.
7. *Цивільний кодекс України.* – К.: Паливода А.В., 2012. – 336 с.
8. *Цивільне право України: підручник* / [за ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової]. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – 720 с.
9. *Циппеліус Р.* Філософія права: підручник / Р. Циппеліус. – К., 2000. – 300 с.
10. *Эвтаназия: законодательство разных стран и религиозная оценка* [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.portal-credo.ru/>

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются правовые и этические аспекты права на эвтаназию, а также приводится анализ украинского законодательства в сфере права на эвтаназию. Особое внимание отводится рассмотрению права на эвтаназию как личное право человека.

SUMMARY

The article deals with the legal and ethical aspects of the right on euthanasia are examined, and also the analysis of the Ukrainian legislation in sphere of the right on euthanasia is resulted. The special attention is allocated to consideration of euthanasia as a personal right of a person.

*Рекомендовано кафедрою кримінального процесу
та криміналістики*

Подано 25.08.2012.